

Ганна Величко

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В АРХІВАХ ЧР

Чехословаччина міжвоєнного періоду посідає особливе місце в історіографії України. Саме тут внаслідок сприятливого внутрішньополітичного курсу під патронатом президента-демократа Т. Г. Масарика виник потужний громадський, культурний та освітній рух української еміграції. Назагал, еміграційні процеси у Чехословаччині міжвоєнної доби, як і, зокрема, спадщину деяких українських еміграційних інституцій у Празі, широко опрацювала у своїх дослідженнях низка сучасних науковців: Г. Божук і В. Зілгалов,¹ І. Бублик,² С. Віднянський,³ В. Власенко і С. Сафоненко,⁴ Л. Головата,⁵ О. Пеленська,⁶ В. Роговий,⁷

¹ Божук, Г.– Зілгалов, В., Вклад істориків Українського Вільного Університету в розвиток досліджень історії України, in: *Українська еміграція, історія і сучасність (Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади)*, Львів 1992, 359–367.

² Бублик, Т., *Наукова та культурно-освітня еміграція в Чехословаччині та Німеччині в 20–30-ті роки ХХ століття: Дисертація канд. іст. наук*, Київ 1997.

³ Віднянський, С., *Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: Автореф. дис. докт. іст. наук*, Київ 1997.

⁴ Власенко, В. – Сафоненко, С., До історіографії української еміграції у Чехословаччині в міжвоєнний період (1921–1939 рр.), in: *Актуальні питання історії та культурології: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*, Суми 2006, 77–81.

⁵ Головата, Л., *Український легальний видавничий рух Центрально-Східної Європи, 1939–1945*, Київ – Львів 2013.

⁶ Пеленська, О., *Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині*, Нью-Йорк – Прага 2005.

⁷ Роговий, В., *Матеріальна підтримка українського студентства на чужині в 1920–1991 роках: Дисертація докт. іст. наук*, Київ 2009.

В. Сергійчук,⁸ І. Срібняк,⁹ В. Ульяновський та С. Ульяновська,¹⁰ Л. Белошевська,¹¹ А. Бруммер,¹² Ї. Вацек,¹³ О. Гавел,¹⁴ Б. Зілинський,¹⁵ Д. Свобода,¹⁶ З. Сладек,¹⁷ М. Томек.¹⁸

Менш вивченим, проте, залишається інший продуктивний приклад у чесько-українських зносинах першої половини ХХ ст., а саме: діяльність Української господарської академії (УГА), яка існувала на території ЧСР впродовж 1922–1935 рр. Цю навчальну інституцію справедливо можна вважати зразком конструктивної співпраці в історії чеського та українського народів, оскільки для України вона стала не тільки осередком, де згуртувалися могутні національні таланти, але й першою вільною Українською Політехнікою – лабораторією нової, національно свідомої інтелігенції. Для Чехословаччини ця «висока школа» була актом вияву високого гуманізму і свідчила про перетворення країни на провідний слов'янський центр Європи. Підтримка еміграції у межах спеціального урядового курсу ЧСР – Російської допомогової акції (РДА) – безперечно додавала новоствореній чехословацькій державі солідної ваги на міжнародній арені й добре демонструвала її демократичні засади.

⁸ Сергійчук, В., *Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення*, Київ 2012.

⁹ Срібняк, І., *Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.)*, Київ 2000.

¹⁰ Ульяновська, С. – Ульяновський, В., *Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами*, in: *Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича*. Упор. С. Ульяновська et al., Київ 1993.

¹¹ Běloševská, L., *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v ČSR v letech 1919–1939*, Praha 1999.

¹² Brummer, A., *Slovanství a slovanská tradice v meziválečném Československu 1918–1938: Dizertační práce*, Brno 2012.

¹³ Vacek, J., *Institucionální základna ukrajinské emigrace v Československu v letech 1919–1945*, in: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945: sborník studií*. Ed. V. Veber et al., Praha 1993, č. 1, 35–45.

¹⁴ Havel, O., *Osudy ukrajinské emigrace v První československé republice se zaměřením na vysoké školství (Ukrajinský vysoký pedagogický institut Mychajla Drahomanova): Dizertační práce*, Olomouc 2012.

¹⁵ Zilynskyj, B., *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945 (1994)*, Praha 1995.

¹⁶ Svoboda, D., *Ukrajinská otázka v českém meziválečném myšlení a politice. Slovanský přehled*, roč. XCIV (2008), č. 4, 539–558; Svoboda, D., *V dvojím ohni. Ukrajinský žurnál* (2009), 32–37; Svoboda, D., *Konkurz na národ: Ukrajina v české polemice. Ukrajinský žurnál* (2008), 28–46.

¹⁷ Sládek, Z., *Ruské a ukrajinské školství v Československu*, in: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945: sborník studií*. Ed. V. Veber et al., Praha 1996, č. 4, 15–21.

¹⁸ Tomek, M., *Ukrajinské monarchistické hnutí na území ČSR v letech 1922–1939: Diplomová práce*, Praha 2011.

Зауважимо, що дослідження діяльності УГА до цього часу обмежується лише кількома оглядовими статтями (О. Басун,¹⁹ В. Власенко,²⁰ О. Песчаній).²¹ Варто відзначити, що нещодавно в Україні почали виходити монографії та публікації історіографічного характеру, присвячені життєвому шляху і творчому доробку видатних українців, які працювали в Українській Політехніці (М. Аліман,²² О. Басун,²³ В. Власенко і І. Битюк,²⁴ П. Гай-Нижник,²⁵ М. Гринько,²⁶ І. Каневська,²⁷ Л. Кузьменко,²⁸ Н. Секереш).²⁹ Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені фаховому аналізу й оцінці наукової спадщини викладачів і випускників УГА. Перші монографії із таким спрямуванням з'явилися у діаспорному

¹⁹ Басун, О., Українська господарська академія (Чехословаччина) – висока школа світового рівня (1922–1935 рр.). *Історичний журнал* (2010), № 1–3, 100–112; Басун, О., Освітня та наукова діяльність Української господарської академії та Українського технічно-господарського інституту в Подєбрадах, in: *Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. пр.* Ред. О. Пилипчук та ін., Київ 2001, вип. 6, 7–11.

²⁰ Власенко, В., 3 історії Української господарської академії в Подєбрадах (ЧСР), in: *Актуальні питання історії та культурології: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*, Суми 2006, 3–12.

²¹ Песчаній, О., Українська господарська академія в Подєбрадах, in: *Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр.*, Миколаїв 2008, вип. 2, 146–151.

²² Аліман, М., Вклад Бориса Мартоса в підготовку фахівців-кооператорів в Українській Господарській Академії. *Українська кооперація* (2010), № 3.

²³ Басун, О., *Діяльність професора Б. Г. Іваницького в контексті розвитку агролісомеліоративної дослідної справи в Україні (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.): Дисертація канд. іст. наук*, Київ 2007.

²⁴ Власенко, В. – Битюк, І., Фахові студії Сергія Тимошенка в еміграції, in: *Актуальні питання історії та культурології: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*, Суми 2006, 67–73.

²⁵ Гай-Нижник, П., Соломон Гольдельман (Нарис життєвого шляху політика-сіоніста, державного діяча УНР і дослідника українського єврейства), in: *Десятьє запорожские еврейские чтения*, Запорожье 2006, 419–423.

²⁶ Гринько, М., Лев Биковський – Дон Кіхот української бібліології. *Слово і час: Науково-теоретичний журнал* (2010), № 12, 90–97.

²⁷ Каневська, І., *Громадсько-політична та наукова діяльність Ольгерда Бочковського в еміграції (1905–1939 рр.): Дисертація канд. іст. наук*, Київ 2009.

²⁸ Кузьменко, Л., Віктор Доманицький – український учений, педагог, громадський діяч. *Українська біографістика* (2010), вип. 6, 125–135.

²⁹ Секереш, Н., Мовознавчі праці Євгена Чикаленка періоду еміграції (Відень, Прага, Подєбради; 1919–1929 рр.). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* (2011), вип. 16, 399–403.

середовищі (В. Винар,³⁰ Л. Биковський,³¹ І. Витанович).³² У наш час подібні дослідження розвивають Ю. Полюсевич,³³ В. Небрат і Н. Горін,³⁴ Л. Горкіна.³⁵

Причиною недостатньої вивченості спадщини УГА є, насамперед, розпорошеність її матеріалів у різних країнах і установах, неопрацьованість деяких архівних фондів, де ці матеріали зберігаються, а також їхня незначна популяризація. Відтворити картину переміщень матеріалів і встановити їхнє сучасне місцезнаходження допомагають публікації архівного спрямування таких науковців: Т. Боряк,³⁶ М. Мушинки,³⁷ П. Грімстед,³⁸ Т. Ярошенко.³⁹ Добрими вказівниками для проведення архівних досліджень на території ЧР є довідники серії *Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky*, видані за ініціативи Слов'янської бібліотеки в Празі та Архівного управління Міністерства внутрішніх справ ЧР.⁴⁰

Окрім архівних матеріалів, безпосередню джерельну базу дослідження УГА складають історіографічна, мемуаристична та періодична література 20–30-х рр.

³⁰ Винар, Б., *Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964)*. Серія: Монографії, Мюнхен 1965, ч. 1.

³¹ Биковський, Л., Перша документація української економічної літератури, in: *Наукові записки УТГІ*, т. ХУІІІ, Мюнхен 1968/1969, 83–112.

³² Витанович, І., *Історія українського кооперативного руху*, Нью Йорк 1964.

³³ Полюсевич, Ю., Аналіз радянської господарської системи у працях вчених-економістів української діаспори, in: *Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. праць*. Ред. А. Наливайко, Київ 2013, № 32, 267–274.

³⁴ Небрат, В. – Горін, Н., Дослідження фінансових механізмів радянської індустріалізації в українській економічній літературі. *Галицький економічний вісник* (2012), № 4 (37), 112–123.

³⁵ Горкіна, Л., *XX століття в історії української економічної думки: коротка ретроспектива*. Ред. О. Шубіна, Донецьк 2011.

³⁶ Боряк, Т., *Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010)*, Ніжин 2011.

³⁷ Мушинка, М., *Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів*, Київ 2005.

³⁸ Грімстед, П., «Празькі архіви» у Києві та Москві: Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки, Київ 2005.

³⁹ Ярошенко, Т., До історії одного архіву: фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могилянській книгозбірні. *Вісник Книжкової палати* (2011), № 1, 25–28.

⁴⁰ *Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl I. Státní ústřední archiv, Praha 2002; Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl II.: Archivы Středočeského kraje a Archiv hlavního města Prahy, Praha 2003; Práce z dějin České akademie věd – Studia historiae Academiae scientiarum bohemicae. Sv. 9. Seria B – Editiones, Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice 1919–1938: Přehled archivních fondů a sbírek uložených v České republice. Napsal V. Podaný – H. Barvíková, Praha 1995.*

XX ст. Серед історіографічних праць варто виділити монументальну монографію С. Наріжного,⁴¹ що містить значний розділ про УГА, а також – ґрунтовний тритомник історіографічної мемуаристики, який видавало «Товариство абсолювентів УГА-УГТТ у Нью-Йорці» у 1959,⁴² 1962,⁴³ 1972⁴⁴ рр. Крім зазначених збірників, товариство видавало й неперіодичні бюлетені, присвячені вищезгаданим інституціям. Серед мемуаристики, яка безпосередньо пов'язана з УГА, варто виокремити інформативно багатий пласт емігрантських творів, авторство яких належить творцям Української Політехніки – колишнім її викладачам чи випускникам (наприклад, спогади Л. Биковського,⁴⁵ В. Проходи,⁴⁶ С. Зеркаля,⁴⁷ В. Іваниса,⁴⁸ Г. Гордієнка).⁴⁹ Для повноти дослідження варто залучити й добову емігрантську періодику, пов'язану з УГА, безпосередньо (її друковані органи: «Наша громада», «Подєбрадка», «Еней», «Записки УГА», «Записки академічної громади», «Молодий агроном», «Український інженер», «Українське книгознавство» тощо) чи опосередковано (паризький «Тризуб», празькі «Студентський вісник», «Український вісник» та ін.).

Видання інформаційних та ювілейних збірників було властиве УГА за часів її діяльності. До наших днів збереглися різні брошури та збірники популяризаційного характеру (наприклад, 1926–1932 років видання),⁵⁰ які можуть становити інтерес для дослідників. Унікальним щодо цього є рукопис ювілейного збірника, присвяченого 20-річчю діяльності Української Господарської Академії

⁴¹ Наріжний, С., *Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, т. I, Прага 1942.

⁴² *Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935*, т. I, Нью Йорк 1959.

⁴³ *Український технічно-господарський інститут (Подєбради – Регенсбург – Мюнхен) 1932–1952*, т. 2, Нью Йорк 1962.

⁴⁴ *Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922–1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради – Регенсбург – Мюнхен, 1932–1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УГТТ*, т. 3. Ред. О. Козловський, Нью Йорк 1972.

⁴⁵ Биковський, Л., *Соломон Ізраїлевич Гольдельман 1885–1974: Біо-бібліографічні матеріали*, Денвер–Єрусалим 1976; Биковський, Л., *Спомини про проф. Д-ра Тимошенка. Наукові записки УГТТ (1966)*, т. 9, 189–210; Биковський, Л., *Єврейський педагог УГА-УГТТ. Сучасність (1965)*, ч. 12, 100–105.

⁴⁶ Прохода, В., *Записки непокірливого*, кн. II, Новий Ульм н/Д 1972.

⁴⁷ Зеркаль, С., *Абсолювенти У.Г.А. і проф. В. Доманицький: Документи-матеріали-спогади*, Новий Йорк – Мюнхен 1965.

⁴⁸ Іванис, В., *Стежками життя: (Спогади)*, кн. 5. На чужині, Новий Ульм 1962.

⁴⁹ Гордієнко, Г., *Під щитом Марса (Спогади): Мої Подєбради (1922–1931)*, т. 2., Філядельфія 1977.

⁵⁰ *Українська господарська академія, Подєбради 1926–1932; Свято Подєбрадської Академії 1922 – 16. V. 1932: святкування десятилітнього ювілею УГА, Подєбради 1932.*

та 10-й річниці діяльності її наступника – Українського Технічно-Господарського Інституту (УТГІ) заочної форми навчання. Його готували до публікації у 1942 р., але він був заборонений німецькою цензурою. За проектом редколегії, до якої входили професори УГА-УТГІ Кость Мацієвич, Микола Добриловський, Сергій Комарецький, Володимир Чередіїв, Микола Галаган, Віктор Доманицький, цей збірник мав складатися з трьох томів. Перший том був присвячений історії УГА та УТГІ і був репрезентований, наприклад, такими ґрунтовними розвідками: М. Добриловський *Нарис історії й структури Української Господарської Академії*, С. Комарецький *Інженерний факультет Української Господарської Академії*, В. Чередіїв *Завдання та програма агрономічно-лісового факультету УГА*, Г. Денисенко *Український Технічно-Господарський Інститут*. Тривалий час ці праці вважали втраченими, про що зазначали у своїх спогадах представники «Товариства абсолювентів УГА-УТГІ у Нью-Йорці».⁵¹ Однак авторці статті вдалося їх розшукати у Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР).

У цьому архіві зберігається найбільший на території ЧР фонд № 186 *Ukrajinská hospodářská akademie v ČSR se sídlem v Poděbradech (1922–1945)*, який і дотепер залишається неопрацьованим. У його 147 картонах зберігається велика кількість архівних документів, які стосуються історії УГА-УТГІ, а саме: адміністративно-господарської, культурно-освітньої, науково-видавничої діяльності цих навчальних закладів. Стислу розвідку про цей фонд і деякі факти з історії переміщень його матеріалів на території ЧР містить реферат Богуміла Тузара⁵² – колишнього відповідального архівіста фонду та автора його тимчасового опису. Із цим описом можна ознайомитися в аудиторній формі у згаданому вище архіві м. Лиса-над-Лабем.

Потенційний інтерес для дослідників УГА може становити ще один неопрацьований фонд *Ukrajinská hospodářská akademie (1922–1936)*, локалізований в архіві Полабського музею м. Подебрад. Він налічує 5 картонів із матеріалами, що стосуються наукової, педагогічної та видавничої діяльності академії, та кілька картонів, що містять документальну спадщину і кореспонденцію колишніх випускників та викладачів УГА. Досить добре у цьому фонді представлена

⁵¹ Козловський, О., Список головніших видань, in: *Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935*, т. 1, Нью Йорк 1959, 79–85; Биковський, Л., Перша документація української економічної літератури, in: *Наукові записки УТГІ*, т. XVIII, Мюнхен 1968/1969, 83–112.

⁵² Tuzar, B., *Fond Ukrajinská hospodářská akademie a osobní fond prof. Dmytra Antonovyče v Poděbradech ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem*, in: *Dmytro Antonovyč a ukrajinská uměnověda*, Praha 2009, 137–144.

українська емігрантська періодика 20-30-х рр. минулого століття, яка виходила у Німеччині, Польщі, Чехії, Франції. Матеріали, що стосуються Російської допомогової акції та її проєкції щодо Української Політехніки в ЧСР, зберігаються у Національному архіві м. Праги (фонди *Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská potocná akce 1920–1939* та *Ukrajinské muzeum v Praze (1659) 1925–1948*). Невелика колекція періодичних видань і навчальних посібників УГА зберігається у Слов'янській бібліотеці в Празі.

Другий великий пласт матеріалів УГА-УТГІ містять архіви Києва: Центральний архів державних органів влади та управління України та Центральний державний архів зарубіжної україніки. Архів УТГІ (здебільшого його німецький період діяльності) з 2007 р. переданий до архіву Києво-Могилянської Академії, хоча деякі його матеріали ще залишаються в Українському Вільному Університеті у Мюнхені. Для повноти дослідження варто провести пошукову роботу і в архіві Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку – американського філіалу УГА-УТГІ, що діяв у 1951–1962 рр., документальна спадщина якого наразі зберігається у Гарвардській бібліотеці.

Бібліотека УГА-УТГІ та її сучасні сліди на території ЧР

Окрему ділянку архівних досліджень можуть становити інвентарні списки бібліотеки УГА, сучасні сліди якої були знайдені авторкою статті у Бібліотеці ім. Антоніна Швєгли (м. Прага) – одній з найбільших сучасних сільськогосподарських бібліотек світу.⁵³ До цього часу бібліотечну справу УГА ґрунтовно розглядав у своїх працях лише колишній випускник подебрадської академії Лев Биковський. Варто додати, що його ім'я тісно пов'язане з бібліотечною та видавничою справою УГА, а роботи з бібліознавства, написані у період навчання в академії, вплинули на формування української бібліотечної справи та сприяли заснуванню Національної бібліотеки України.⁵⁴ Після еміграції до США у 1949 р. Л. Биковський зробив значний внесок у розвиток української науки в еміграції та збереження її доробку.

⁵³ Zemědělské poradenské-vzdělávací centrum a Knihovna Antonína Švehly. [online: <<http://www.knihovnasvehly.cz>>, cit. 2015-06-15].

⁵⁴ Биковський, Л., *Замітки про чеську бібліографію / З передмовою Л. Жівного. Серія: Книгозбірня Українського Бібліографічного Мікроба*, ч. 7, Подебради 1927; *Замітки про книговживання та книгознавство. Серія: Книгозбірня Українського Бібліографічного Мікроба*, ч. 2. Упор. Л. Биковський, Подебради 1923.

Треба наголосити, що для УГА бібліотечна справа була одним із найпріоритетніших напрямів діяльності, оскільки створення власної бібліотеки й налагодження її функціонування були запорукою успішної діяльності українського навчального закладу в Подєбрадах – на той час невеликому курортному містечку, де були відсутні вищі навчальні заклади та великі бібліотеки, а культурна Прага знаходилася на відстані півтори години їзди потягом. Це добре розуміла Професорська рада УГА, яка вже влітку 1922 року почала працювати над організацією бібліотечної справи академії.

Бібліотечний напрям у роботі подєбррадської політехніки взяв добрий старт завдяки наявності бібліотечних фахівців поміж викладачами та студентами УГА. Особливо варто виділити згадуваного вище студента академії Льва Биковського, який до еміграції у Чехословаччину вже відзначився як урядовець МЗС УНР, книгар у видавництві «Друкар», бібліотекар у Всенародній національній бібліотеці України, автор низки наукових праць, присвячених проектам створення Національної бібліотеки України, перший редактор журналу «Хроніки» – органу НБУ, випускник курсів бібліотекознавства при Варшавській публічній бібліотеці.⁵⁵ Лев Биковський став першим співробітником бібліотеки УГА і основоположником її алфавітного та систематичного каталогів, останній із яких базувався на міжнародній децимальній бібліотечній класифікації і мав картотеку міжнародного зразка. Завдяки його фаховим порадам «Видавниче товариство при УГА в Ч.С.Р.» публікувало підручники академії із зазначенням індексів міжнародної децимальної бібліотечної системи та вказівками розміру тиражів.⁵⁶

Бібліотека Української Політехніки почала працювати восени 1922 р. Крім першого її працівника й ідеолога, студента Льва Биковського, її тимчасовим керівником став доцент В. Чередиїв, який згодом очолив спеціальну Бібліотечну комісію, що доглядала за поповненням бібліотеки. Після Л. Биковського посаду бібліотекарів обіймали колишній діяч УНР та лектор УГА Г. Сидоренко, а після його смерті – доцент І. Мазепа, який за часів найбільшого розквіту бібліотечної діяльності у 1925–1928 рр. був її завідувачем. У той період бібліотеку обслуговував штат працівників, що складався із трьох співробітників: лектора М. Левитського (помічника завідувача, а після 1928 р. – її керівника), бібліо-

⁵⁵ Биковський Лев Юстимович (1895–1992). До 115-річчя від дня народження. Біографія [online: <http://dnpb.gov.ua/id/1051/?PHPSESSID=54c025a499a5a40ce52ca19b1b2f4b40>, cit. 2015-06-15].

⁵⁶ *Замітки про книгозживання та книгознавство. Серія: Книгозбірня Українського Бібліографічного Мікроба*, ч. 2. Упор. Л. Биковський, Подєбради 1923.

текаря і колишнього генерала Армії УНР М. Омеляновича-Павленка та студента, а потім асистента О. Пителя.⁵⁷

Бібліотека УГА розміщувалася у трьох залах головної будови подебрадського замку. Вона не була публічною й обслуговувала лише студентів та викладачів УГА, переважно видаючи книжки додому, хоча інколи приймала студентів з Праги, які приїжджали попрацювати у читальному залі. Для розширення кола читачів і задоволення потреб членів родин викладачів та студентів УГА при Бібліотеці було засновано Бібліотеку Товариства абонентів книгозбірні УГА, яка спеціалізувалася на художній літературі та нефахових часописах. Варто додати, що Бібліотека УГА мала розгалужену систему філій, роль яких виконували «Видавниче Товариство при УГА в Ч.С.Р.», тематичні кабінети, семінари і товариства, які самі виступали видавцями і громадили фахову літературу.

Книгозбір бібліотеки УГА здійснювався різними способами, причому академія вживала різних активних заходів у цьому напрямі. Вона безпосередньо витратила значні кошти на закупівлю нової літератури і передплату фахових часописів. Наприклад, у часи свого становлення і розквіту академія передплачувала близько 140 фахових журналів різними мовами. Другим джерелом поповнення слугували публікації її Видавничого товариства, яке надавало по 10 примірників кожного літографованого підручника і по 6 примірників надрукованих циклостилем лекцій. Третє джерело поповнення бібліотеки становили видані наукові праці викладачів та дипломні роботи студентів УГА. Четвертим способом залучення нової літератури була широка популяризаційна діяльність УГА, яка полягала не лише у її виставковій роботі, але й у надсиланні видань академії різноманітним науковим установам Чехословаччини, України та інших країн в обмін на їхні видання. Так, при опрацюванні видавничої спадщини УГА в архіві м. Лиса-над-Лабем у підручнику І. Шереметинського «Загальне скотарство. Частина друга і третя» (1925) було знайдено вкладену записку чотирма мовами: французькою, англійською, чеською та українською, що мала такий зміст: «Від Української Господарської Академії в Чехословацькій Республіці в обмін на Ваші видання». Таким оригінальним чином бібліотека УГА поповнювала свої фонди.

Профіль бібліотеки УГА був фаховий: 50 % книгозбору становила економічна література, 15 % належало агрономічним публікаціям, 14 % – працям з інженерною тематикою, 13 % посідали видання з точних наук, а залишок книгозбору творили книги гуманітарних дисциплін та красного письменства.⁵⁸

⁵⁷ Биковський, Л., Бібліотека Академії, in: *Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935*, т. 1, Нью Йорк 1959.

⁵⁸ Там само.

Щодо розподілу книг за мовами, то найбільше було німецькомовних, російськомовних та україномовних видань (70 %), чеська фахова література становила 11,6 % книжкової колекції, решта – публікації французькою, англійською, польською та іншими мовами. Варто зазначити, що підручники УГА завжди мали списки рекомендованої літератури, що склалися з джерел різними мовами. За даними М. Добриловського, бібліотека УГА станом на 1 січня 1933 р. мала 17 780 назв книжок у 29 713 томах загальною вартістю 770 082 чеських крон, причому 25,9 % видань від загальної кількості академія отримала в обмін чи як дар.⁵⁹ Ці цифри свідчать про велику роботу, яку за десять років свого існування зробила Українська Політехніка у бібліотечній справі, розпочавши її фактично з нуля.

У численній мемуарній літературі про книгозбірню УГА згадують і з особливою гордістю, і з великим смутком. Підставу до останнього давала нез'ясована доля бібліотеки після Другої світової війни. Треба сказати, що ключем до пошуку сучасних слідів бібліотеки УГА стали бібліографічні публікації Л. Биковського. У них було знайдено інформацію, що «книгозбірня УГА, після її ліквідації, була втілена до книгозбірні т.зв. «Дому Земнедельської освіти, на Віноградах, Прага. Там знаходились всі дипломні праці абсолювентів УГА та габілітаційні професури... Дальша доля цього цінного архіву авторів цих рядків невідома».⁶⁰ В іншій праці Л. Биковського зазначалося, що бібліотека УГА була передана до «Чехословацької Хліборобської Академії в Празі в депозит. Тому на всіх переданих книжках при їх інвентаризації в Празі додавалася до чергового числа літера «у» (українська)».⁶¹

У наслідок пошуків було встановлено, що Будинок сільськогосподарської освіти з 1926 року містив у своїх стінах Центральну слов'янську сільськогосподарську бібліотеку і читальню Чеської сільськогосподарської академії наук. Сучасною наступницею цієї бібліотеки стала Бібліотека ім. А. Швегли (м. Прага) – третя найбільша сільськогосподарська бібліотека світу. Отже, на наш запит щодо депонованої бібліотеки УГА було надіслано до вищезгаданої установи. Її співробітниця з Реферату фонду бібліотеки, пані Мирослава Юнкова люб'язно надала інформацію, про те що наприкінці 1933 р. від УГА було передано

⁵⁹ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), фонд № 186 „Ukrajinská hospodářská akademie v ČSR se sídlem v Poděbradech (1922–1945)“, картон із тимчасовим № 53: Добриловський, М., *Нарис історії й структури Української Господарської Академії [рукопис]*, Подебради 1942.

⁶⁰ Биковський, Л., *Соломон Ізраїлевич Гольдельман 1885–1974: Біо-бібліографічні матеріали*, Денвер-Єрусалим 1976.

⁶¹ Биковський, Л., *Бібліотека Академії*, in: *Українська господарська академія в Ч. С. Р.: 1922–1935*, т. 1, Нью Йорк 1959.

на депонування 18 130 назв книжок у 30 102 томах, які було позначено як «Український фонд». Згідно з документованими записами Бібліотеки ім. А. Швєгли «Український фонд» ймовірно зберігався у цілісному вигляді до 1985 р., допоки на вимогу «Центральной научной сельскохозяйственной библиотеки» в Москві з нього не вичленили 2009 томів і передали до цієї московської бібліотеки. На думку М. Юнкової, після означеної передачі решту книг з «Українського фонду» було розпорошено поміж різних тематичних рубрик Бібліотеки ім. А. Швєгли, і цілісність депонованої бібліотеки УГА було порушено. На запит авторки статті про подальшу долю переданих 2009 томів, що первісно належали книгозбірні УГА, російська бібліотека не відповіла.

У Бібліотеці ім. А. Швєгли збереглися дві інвентарні книги «Українського фонду», які містять список із бібліологічними відомостями про 12 520 книг різними мовами. Трапляються серед них і праці викладачів УГА та інші численні назви видань як українською, так і російською мовами. Під час дослідження було помічено, що саме ці джерела іноді перекреслені червоним і мають однакову помітку, яку, на жаль, сучасні працівники сільськогосподарської бібліотеки у Празі безсилі розшифрувати. На нашу думку, ці помітки можуть стосуватися книг, переданих до «Центральной научной сельскохозяйственной библиотеки» у Москві. Отже, за вирахуванням переданої кількості 2009 книг, варто тішитися, що решта 10 511 примірників депонованої бібліотеки УГА збережена і нині зберігається в архіві старіших видань, який розміщено у депозитарії Бібліотеки ім. А. Швєгли в Коєтице. Як запевнили працівники цієї бібліотеки, старіші джерела поступово опрацьовують і заносять до електронного каталогу. Спроба ввести у пошукову систему цього каталогу деякі подебрадські видання академії була успішною – вони справді там є. Дипломних робіт та габілітаційних праць викладачів УГА, про які згадував Л. Биковський у своїх розвідках, у двох збережених інвентарних книгах «Українського фонду» виявлено не було. Можна припустити, що вони були внесені у третю інвентарну книгу, яка, на жаль, не збереглася, і зараз також можуть міститися у депозитарії Коєтице. Щодо дипломних робіт студентів УГА, варто зазначити, що їх невелика частина зберігається в архіві м. Лиса-над-Лабем.⁶²

⁶² Список дипломних робіт студентів УГА, знайдених в архіві м. Лиса-над-Лабем, надано у додатку 7 дипломної роботи Г. Величко «Діяльність української еміграції в Подебрадах (перша половина XX ст.)», in: [online:<https://is.cuni.cz/studium/dipl_st/index.php?id=a216e756441b5b0676a3bd9689a2e08b&tid=1&do=xdownload&fid=120182715&did=133781&vdetailu=1>, cit. 2015-06-15].

До цього часу не встановлена доля меншої за розміром бібліотеки УТГІ, яка, за даними власної інвентарної книги станом на 22 лютого 1941 р. налічувала 5341 том літератури. Внаслідок спішної евакуації лекторського складу УТГІ у квітні-травні 1945 р. бібліотеку УТГІ не встигли вивезти до Німеччини, а тому вона разом з архівами УГА-УТГІ залишилася у тимчасовому підпорядкуванні Районному архіву м. Подебрад. У головному акті фонду *Ukrajinská hospodářská akademie v ČSR se sídlem v Poděbradech (1922–1945)* зберігається кілька документів, що дозволяють реконструювати складну долю цієї бібліотеки після Другої світової війни. Так, згідно з листом Народного комітету м. Подебрад бібліотека УТГІ у травні 1945 р. «була переглянута політруком радянської армії, книги, які могли йому знадобитися, були вивезені радянськими службами, а експонати сільськогосподарського характеру передані сільськогосподарському технікуму (гербарії, малюнки та ін.), а перебрану решту розмістили в архіві міського музею. Нагадуємо, що перед навантаженням книг до вагонів означений радянський політрук наказав велику кількість вибраних книг відокремити, а потім їх відвезли радянські служби як трофей».⁶³

Наприкінці 1958 р. асистенти філологічного факультету Карлового університету провели ґрунтовне дослідження спадщини УГА-УТГІ, що залишалася у Районному архіві м. Подебрад. За їх приблизною оцінкою, збережена бібліотека на дату проведення дослідження нараховувала 4000 томів книг і мала велику колекцію добової періодики. У своєму звіті, адресованому чотирьом інституціям, серед яких згадується і Національний музей у Празі, вони висувають пропозицію щодо можливого використання бібліотеки УТГІ вищими технічними школами у ЧССР, кафедрами Карлового університету, сільськогосподарською АН ЧССР та архівною справою ЧССР. Невідомо, чи була ця пропозиція схвалена, але подальше незначне переміщення літератури з бібліотеки УТГІ у 1959 р. засвідчено листами, адресованими директорові Районного архіву м. Подебрад від кафедри історії СРСР і КПРС філософсько-історичного факультету Карлового університету та Музею Леніна в Празі. У цих листах дописувачі дякують директорові за надані цінні матеріали з бібліотеки УТГІ. Ймовірно, що в подальшому бібліотеку УТГІ могли передати зазначеним вище інституціям ЧССР. Другою гіпотезою може слугувати факт, досліджений П. Грімстед, згідно з яким 1962 р. в Україну було передано низку архівних матеріалів, що

⁶³ Державний районний архів м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (ЧР), головний акт фонду № 186 „Ukrajinská hospodářská akademie v ČSR se sídlem v Poděbradech (1922–1945)“: *Лист Народного комітету м. Подебрад до Народної комісії з питань культури при Державному управлінні охорони культурної спадщини від 22 червня 1947 р.* [Переклад оригіналу з чеської здійснено авторкою статті].

стосувалися української еміграції у колишній ЧСР.⁶⁴ Можливо серед них була й бібліотека УТГІ, оскільки матеріали цього інституту нині перебувають в однойменних фондах Центрального архіву державних органів влади та управління України та Центрального державного архіву зарубіжної україніки у Києві. Звісно, невелика частина бібліотеки УТГІ, що складається переважно з видань УГА-УТГІ, деяких рукописів наукових праць, частини дипломних робіт студентів УГА, представлена також у архіві м. Лиса-над-Лабем.

Отже, чеська джерельна база матеріалів УГА-УТГІ здебільшого є великим недослідженим інформаційним пластом, який чекає на подальше опрацювання ширшими колами українських і чеських науковців. Внаслідок багатоаспектності доробку УГА для майбутніх дослідників залишається велике поле для потенційних наукових студій. Великий заряд енергії, позначений на праці Української Господарської Академії в ЧСР, яка офірувалася науці, техніці й культурі майбутньої вільної України, не втрачає своєї сили й актуальності у наш час і здатний передати свій конструктивний імпульс сучасній незалежній Україні.

ABSTRAKT

Informační zdroje pro studium Ukrajinské hospodářské akademie v Československé republice a její knihovní činnosti v českých archivech

Hanna Velychko

Studie se věnuje výzkumu Ukrajinské hospodářské akademie v Poděbradech, která existovala v letech 1922–1935 a stala se první ukrajinskou polytechnikou v zahraničí. V práci jsou zkoumány rozmanité informační zdroje o této jedinečné vysoké škole, včetně jejího nástupce – Ukrajinského technického hospodářského institutu dálkové výuky (1932–1945). Autorka se zmiňuje o některých archivech, které se nacházejí v Německu, České republice, USA a Ukrajině, kde jsou uchovávány materiály UHA-UTHI. Pozornost je mimo jiné zaměřena na nezpracované archivní sbírky, které jsou uchované na území České republiky a čekají na své budoucí badatele. Další aspekt článku se týká málo prostudované knihovní činnosti UHA společně se zprávou o zjištění současného umístění knihovny UHA v České republice.

⁶⁴ Грімстед, П., «Празькі архіви» у Києві та Москві: Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки, Київ 2005.

Klíčová slova: Ukrajinská hospodářská akademie (UHA) v Poděbradech, Ukrajinský technický hospodářský institut dálkové výuky (UTHI), ukrajinská meziválečná emigrace v Československu, Ukrajinská polytechnika v Československu, knihovniční činnost UHA v ČSR, knihovna UHA-UTHI v České republice, zemědělská knihovna Antonína Švehly v Praze.

ABSTRACT

Source Information Base for Study of the Ukrainian Husbandry Academy in CSR and its Librarianship in the Czech Archives

Hanna Velychko

The paper is devoted to the Ukrainian Husbandry Academy (UHA), which existed in Podiebrady (Czechoslovakia) during 1922–1935 and became the first Ukrainian Polytechnic abroad. The paper reviews variety of source information base of this unique academy in exile, as well as its successor – the Ukrainian Technical Husbandry Institute (UTHI) of correspondence education (1932–1945). The author mentions some archives in Germany, Czech Republic, USA and Ukraine, where the UHA-UTHI funds are preserved. The attention is focused primarily on the raw archival collections preserved on the territory of the Czech Republic and waiting for their future investigators. Another aspect of the paper deals with the little-studied UHA activity in librarianship together with the information about the location of UHA-UTHI library in the Czech Republic.

Key words: Ukrainian Husbandry Academy (UHA) in Podiebrady, Ukrainian Technical Husbandry Institute of Correspondence Education (UTHI), Ukrainian Interwar Émigrés in Czechoslovakia, Ukrainian Polytechnic in Czechoslovakia, UHA Librarianship in Czechoslovak Republic, UHA-UTHI Library in the Czech Republic, Agricultural Library of Antonin Svehla in Prague.

Hanna Velychko (velichko.anna@gmail.com) je absolventkou Ústavu východoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Zabývá se dějinami ukrajinské emigrace v České republice.